Приликом прославе педесетогодишњега рада претседника Академије, Александра Белића, приређене у Академији науке, прочитан је и овај напис.

Најгоре се разочарења дешавају при такозваним заменама отсутних. Треба, решимо, у разред да уђе наставник зоологије и да донесе раскошан албум са сликама тропских лептирова; кад се врата отворе улази катихета или математичар. Два-три ђака можда су и задовољна, али цео разред се пита: Зар је то замена за тропске лептирове! Тако нешто је сада и овде. Прославља се рад научника, филолога, академика, али онај ко треба да [illegible] отсутан је. А замена: књижевник. Зар је то замена! Питала сам се шта ћу прочитати и казати. И што сам се и питала кад се зна да мимо свој занат не могу да морам читати књижевност, и остати дужна и науци, и филологији, и Академији. Решила сам да прочитам из свога Дневника неке одломке који се односе на моје сусрете са проф. Белићем, на моменте кад сам имала задовољство да са њим поразговарам о књижевности и језику, и на моменте када сам, за време његова ректоровања у предратној Коларчевој културној установи, била сарадник, један од предавача у серији литерарних предавања, интерпретација и приказа у оквиру наше и страних књижевности. Ево, дакле, по реду и преко реда неколико исписа из Дневника.

„Не знам да ли је и пре овога мога доживљаја негде у Дневнику забележено да сам била претстављена проф. Белићу. Не марим што се тога не сећам, и што се то можда никада није ни десило, јер сам је тек данас, слушајући читав сат проф. Белића да говори, упознала се с њим онако како се вреди упознати, то јест стекла једно крупно искуство о човеку. Е, тај човек, проф. Белић, говори чисто и племенито чист и племенит српски језик. Које задовољство језично и музично! Тај човек има прави глас и прави дикциски метар за српски језик. Није први пут у моме животу да чиним овакву констатацију: ја сам несита и гладна језика и језика, и баш као гладан курјак удишем ветар и са ветром грабим гласове, тонове, речи, реченице, моћ и лепоту језика, [illegible] и чудеса језика, што би рекао енглески песник Бајрон о [illegible]:

Knew how to make madness beautiful, and cast
O'er erring deeds and thoughts a heavenly hue
Of words.

……………………………………знају
како лудост да учине лепом, и огрну
заблудела дела и мисли небеском красотом
речи.

Да, проф. Белић зна српски, и зна да говори српски, има у грлу праве вибрације за српски језик, а рекла бих за словенске језике уопште. Морам гледати да га чујем како говори руски, то ће му бити генерална проба...А нема свако вибрације за свој матерњи језик. Слушате понекога и питате се: има ли овај туђе крви у жилама? ~~бог те пита~~ ко зна који и какав му се предак уселио у звучни апарат. У Лондону има професор који је Пољак по пореклу, донео је свој словенски говорни апаратић, али га је у младости тако прилагодио енглеском језику, да у његову енглештину не можете посумњати, а морате се дивити лирском звуку и призвуку у његову говору. Кад пред предавање каже слушаоцима „добро вече", или кад тек пређе у шаптави регистар и у ralentando пре но што ће казати неки суморан закључак, слушалац се лепо увија од музичкога задовољства."

И то је сад већ постало сасвим јасно: када год ми се даде прилика да са проф. Белићем разговарам поводом неке књиге, некога књижевнога дела, он преузме књижевност, а ја, наравно не напуштајући књижевност, одмах се дохватам језика. Не само стога што од језичара очекујем језичке занимљивости и ревелације, него зато што мене књижевник, писац, без важне релације према језику и језицима, доста слабо занима. Кад читам Шекспира, ја чујем глас живога човека. Ја знам зашто су га у његову родноме месту звали Sweet Mr. Shakespeare, или Gentle Mr. Shakespeare. То је због његова гласа. Али ето, проф. Белић рекла бих не воли баш оно што ја врло волим: да се дивим језику. По начину говора, по гласу, по конкретном или апстрактном изражавању ја оцењам и судим биће човека и народа. Као што ме бескрајно занима шта научници кажу о конституцији материје, тако ме бескрајно интересује конституција језика. У Библији стоји: „У почетку беше реч." Гете је то у своме „Фаусту" поправио, и написао: Im Anfang war die Tat – У почетку беше дело, радња. ~~[illegible]~~ А ја нисам довољно убеђена у то. „И господ рече: нека буде светлост." Прво појам и реч, па онда акција, остварење. Професор Белић мисли да ја претерујем са својим језичким заносом. Не само да не претерујем, него, немоћна да све кажем, не достижем до праве мере. Али свеједно, ту нема лека: свако F је са најважнијим и најмилијим у себи самац, усамљеник. Није бадава да у народним умотворинама разних народа има: да човек ископа рупу и каже тајну земљи; да девојка ископа рупу и лије сузе у земљу; да заљубљен момак иде дубоко у шуму и тамо виче име своје драге."

„Каже ми синоћ професор Белић: „Оно што сте написали у Нашем језику: да падеж није наставак него је ситуација, то је занимљиво и добро, али ви нисте до тога дошли путем, путем ...“ „Не, заиста, господине професоре, ја сам до тога дошла својим путем, који сигурно није прави пут, али ето одвео је до закључка. Са једним идиомом који ме је у матерњем језику заинтересовао, прошла сам кроз више језика, уходила разна језичка средства за исту ствар, уходила чиме се све казује једна иста релација појмова и једна иста ситуација, и тако дошла до оне констатације." Разговор се прекинуо. Или сам ја била нејасна, или професора не занимају, не могу занимати путеви који нису филолошки правилна сукцесија поступака. Научник, стручњак не може имати, изгледа, смисла за закључак који је никао где га стручно научни поступак не би сејао."

„Зна проф. Ђелић стране језике, и цитати падају одмах на живо место, а то је понекад право блаженство. Зашто? Зато што, понекад, човек, тако, не знам, [illegible] или је изнурен, или јако концентрисан да у том часу живи у њему само један цитат, са свом силом емоције онога који је тај текст исписао, а пре тога га мислио и осећао, и нашао му најзад језички израз. Један, јединствен, тако човечан и драг, да се понекад целим својим бићем [illegible] у тај цитат, свеједно да ли у стиху или прози. Тако сам једаред казала проф. Ђелићу горке стихове Леопардија. Пало на живо место: ћутао је професор великим ћутањем. А одмах после песимизма казала сам речи највеће храбрости, опет од Леопардија. (велики [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) И то је пало на живо место. Дођосмо таквом једном приликом у разговор о старим књижевностима, и о импозантним текстовима из тих књижевности који се држе на мртвим, окамењеним језицима. Ја, наравно, појахујем свога коњића и кажем: „Мислим да о томе одлучује језик, иако је мртав; то јест, мислим да је понеки велики писац понешто на понеком језику казао једаред за свагда, тако и никако другчије." Професор Ђелић додаје: „Идејна вредност је ту главно; та вредност држи језик, а не језик њу." „Могу пристати," велим, „само на то да се узајамно држе идејна и језичка вредност. Јер, понекад, идејно није нимало тешко сасвим тачно превести, а превод ипак није ни близу оно што оригинал, није понекад ништа друго него рушевина и смисла и емоције и звука." Професор ми каже: „Ви скоро персонифицирате језик, демонизирате га, и ту је онда тешко говорити о језику као језику, као средству. Човек је главно, а не језик. Има превода за све! само се тешко нађе човек који може бити преводилац. Ето, вели ми проф. Ђелић, узмите Вуков превод Новога завета, или, како ви сматрате још бољи, Даничићев превод Старога завета, зар то није лепо лепотом оригинала, снагом оригинала?" Ја мало ћутим: мило ми је кад год проф. Ђелић има право — он на неки чудан, изузетно учтив начин уме да има право — и мило ми је за Вука и Даничића који су моје велике утехе у нашем језику, али најзад кажем: „Вук је чинио грешке, према латинском тексту, грубе грешке. А Даничић, њему је помогла она сила поезије Старога завета која премаша поезију Новога завета. Пророк Исаија, сам [illegible] могао би Христа на рамену понети, као, мислим да је свети Христоф чинио."

„Радим у Лексикографском отсеку Академије наука, где се прикупља грађа за велики речник Академије. И често станем, пошто сам се начитала текстова редом из разних наших покрајина, станем и мислим: Као и у другим земљама, и код нас се по разним покрајинама говори различито, али, зачудо, свугде се говори лепо, свугде је језик благо. Љутим се, посрамим [illegible] што не говорим као Босанци, или Црногорци. Од професора Светомира Ристића сам чула

~~раз-[illegible]~~

израз, пореклом из Црне горе: нутрити, за немачко *in sich brüten*, и нутро за човека који се у себе окрене и одвоји од спољашњега света, према немачком *in sich gekehrt*. Ја не знам колико су ови изрази прецизни под фонолошким микроскопом, али осећам колико је тешко било, колики је процес у многим душама има да прође док се родио израз: „То ти је један нутро."

Да, наш прост свет гаји језик као душу, не изврће, не разврће језик. У нашем народу је конверзациона моћ огромна. Зато нам је прича тако одлична, и зато је чудо што са драмом не иде напред. Језик је у нашем сељаку ужасно жива функција, прави разговор. Није ли леван синоним за тишину и самоћу, кад босанска народна песма каже: да у планини Романији разговора нема...." Прекида ме проф. Белић у размишљању. Дошао је у Отсек да види како радимо, шта знамо и шта не знамо, и где све, једним ли смо, остајемо дужни језичкој грађи. Па онда — обично говори тихо и кад констатује недостатке — па онда мало гласније: „Црпсти фразе колико се игде може, колико игде можете. Нарочито фразе народнога говора, али и уметничке књижевности. Јер језик стварају народ и књижевници, не филолози. Књижевници и народ језик осећају, а то је главно, то је стваралачко..." „*Gefühl ist alles*" — мрмљам ја за себе Гетеову реч, али проф. Белић је чуо, и пало је на живо место и то...

У то време држава је давала Лексикографском отсеку колико би доста било да свако од нас сарадника купи зимски капут, ципеле и наочаре. Али ваљда ће некада синути сунце и у мансарду Лексикографског отсека."

У листу Наш језик проф. Белић је написао мали чланчић и порекао ме: „Што је Исидора Секулић у своме напису у Књижевном гласнику назвала језиком Босне, то није језик него је стил." Богме се знанци и пријатељи поделили: једни стали уз професора, а други на моју страну. Па се бура у чаши воде стишала и рекосмо, сви: „Кад Белић тако каже, онда тако мора бити." Ја, међутим, нисам сасвим капитулирала ни до данас. Зашто нам се понекад од једне једине прецизне, научне, сликовите речи памет окрене, кликнули бисмо од радости, продремо одједаред са разумевањем у нешто дотле мутно — неједну реч све то. Зрела реч ваљда још није стил? Или јесте? Како тако, нас двоје, проф. Белић и ја, том приликом, као оно у старинском надрику, разминусмо се и разменисмо места: проф. Белић, као да је књижевник, осећа стил, а ја, као да сам језичар, осећам функцију говорне процедуре."

„Не знаш му поглед за живу главу, проф. Белићу, зар онако елегантно мирно ступа, да ли га нешто занима или се игра с твојом беседом, или му је, богами, и до шеге. Ништа ме се не тиче, нафантазирах је синоћ пред њим једну од својих језичких фантазија. Мени је, господине професоре, језик један од елемената живота, једна животно неизоставна функција, која не стаје никада, као ни срце, као ни рад мозга. Говоримо или ћутимо, језик ради. Будни смо или спавамо, језик ради, слаже, срећује. Можда сте и ви некад, као мали ђак, стављали књигу под јастук, и доиста, оно мало конфузнога јела од синоћ језик до зоре средио и правилно нанизао. Проф. Белић, сигурно с иронијом, али, по доброти својој, да ми не квари радост и веру, каже: „Можда имате доиста право." Седи тако Лав Толстој, ћути као стена, ситно помиче пером, и за неколико часа изговорена битка код Аустерлица.

Био је добар проф. Белић, и мене поведе у Лозницу на прославу Вука Караџића. С њим је био у колима проф. Московљевић, а министар просвете, Магарашевић, возио се својим колима. Требало је да се вратимо у Београд ноћу, али се спустила тако густа магла да се кофер није усудио на друм. Ноћили смо у Краљеву. А за ручком у Лозници, свечаним ручком који су приредили мештани, десила се ова шала. Млађе девојке служе, и једнако нуде проф. Белића (Вуковом тортом, веле девојке). Проф. Белић захваљује, одбија у варијацијама одличног стилисте. Не помаже ништа. Најзад проф. Белић рече: „Верујте, не могу више, [illegible] целога свога века једем ја Вукову торту." Сви смо се од срца насмејали. Остао је озбиљан само министар просвете. Боже, зашто? Ваљда је мислио да како министар просвете има да замери шали на Вуков рачун.

Проф. Белић говори и пише узорно, али никада једнолико. То је један јасан, чист, гибак, мелодиозан књижевни стил, који је уједно канон најправилнијега, најчистијега језика. Граматика је на најприроднији начин строга, интерпункција исто тако, стилистика је елегантно задовољена. Реченице клизе, везују се без чујног уклапања или видљивих чворова. Ако поучава, доказује, или полемише, поступак му је поступан: каже ти се само, што би рекао Змај. Као што је миран уз отмено (пријатан или непријатан, драг или недраг) разговор, тако је увек исти, да ли пише лингвистику или популарну монографију. Али кад сам га чула једаред да чита монолог из Краља Лира, у преводу, авај, рђавог превода[illegible] га је и нагнао да ми чита, онда је она лава од речи, од судара елемената (а не због проф. Белића), били [illegible] јауци од сломљена срца и сломљене памети — онда је јецало и то. Нема стиха који проф. Белић не би умео казати или читати правилно, мелодиозно. Осећање књижевних вредности је необично јако у том филологу и научнику. Зато што знам какво му је књижевно осећање, зато што сам чула — први пут кад је ту био руски пијанист Орлов — чула како проф. Белић зна и говори руски, зато сам јуче изјутра, кроз телефон, богме му слагала да немам књигу а не сећам се тачно Љермонтовљевих стихова, 8

и молим га да ми стихове исцитира. Истина је била само то да су ми стихови требали у тексту, а иначе, хтео сам да чујем, и чуо сам правилну и мелодиозну дикцију, чуо сам Лермонтовљеву лирику његовим живим гласом. Напрезао сам се и да нешто нисам добро чуо, и професор ми је двапута казао невероватно музикалан израз: спљошнаја пожаром." Ево још један пример, један од многих које само ја знадем, колико је књижевнога осећања, понекад књижевне чежње у том филологу. Када смо, славећи 47-му прошлога столећа, славили Вука, Даничића, Његоша, Бранка, проф. Белић ми рече са правом чежњом: Тако бих радо писао о Бранку. Бранкова лирика је радост, чиста радост." Али професија, маска стручности, зар мало пута уколичи, охлади радост срца! Писао је проф. Белић опет о Вуку, и о Даничићу, једва једаред, он казао праве речи о таленту и карактеру Даничића, на чему сам му и овом приликом захвалио.

„Проф. Белић, као ректор у Коларчевој културној установи, дефинитивно се раздвојио: на Универзитету је филолог, у Коларчевој задужбини је литерат. Не само да је планове за програм књижевности сам правио, него је теме и групе тема из разних књижевности сам комбиновао, и, коме је требало, а требало нам је свима мање или више, и костур за развој теме скицирао, како би предавања била подешена слушаоцима, како би возумен и суштина дошли у праву сразмеру. Проф. Белић је имао књижевних идеја, он је предавања, која је истрајно постављао и контролисао, ценио и критиковао са правом коришћу за предаваче. Он је срећно решавао неспоразуме у интерпретацији некога дела, или писца, и оштро разликовао интерпретацију од критике, и дао ми за право, износећи своје одличне аргументе, да за интерпретацију треба далеко више знања но за критику. Он је врло умешно говорио у вези теме са околностима које су тај мах владале у животу предавача и слушалаца. Синоћ, седим пред њим и чекам да ми предложи тему. Проф. Белић се загледао у окно које нас дели од зимње вечери, од мокре сусњатице и пролетања снега на доста бесним крилима београдскога ветра. Професор, сигурно, мислим је у себи, интимно осећа шта је то своја кућица, своја ватрица, свој мир, шта је чар и милина од тишине и слободе у својој соби. И акуратно, ми нешто рече: „Хоћете ли да говорите о Дикенсовим Божићним причама." А ја, као из истога расположења: „Како да не! Ако ико, Дикенс, у оном његову Лондону, знао је осетити и казати шта је срећа од своје собице, и кроз какве метаморфозе прође човек кад се затвори у своју тишину и самоћу... Порида, као свему, примицао се крај тим заиста ванредно руковођеним литерарним предавањима. За последње моје предавање, у прве пролећне дане по ослобођењу, тражио је проф. Белић, чинило ми се, тему и сублимну и мало тужну, сасвим како је и требало. Много бораца је изгинуло. И погинући, како је добро рекао један писац, погинули то заборављају пули, био је пре тога рањен. А ране на бојном пољу остављенога море бити да страховито боле. Француски песник Бодлер има стих: О мртве, сироте мртве много што јако боли. Запитао ме је проф. Белић: Хоћете ли да говорите о мртви." Говорио сам, и то је било последње, и то ће бити мој растанак и од ректора, и од задужбине, и од предавања. Разиђосмо се. [illegible] куће не познаје ме више. Човек, што ће узме у руке и тумачи себи: „Прогутај коштицу, знаш ти добро како се то ради. Свеје противно, а ти на правоме месту." Али у тишини собе и Дневника куца бол. Дај цитат, на њиму срећу оних који знају цитате. Франсоа Вијон, француски песник XV века, један од оних по злу знаних vagantes, лирика који су крстарили по друмовима говорити као лозинку: само увек напред, низ ветар, чинити чуда и покоре, ти писмени ванредну поезију. Један Вијонов друмски стих, знате га сви, па га, наравно, знам и ја: „Où sont les neiges d'antan! — Куд ли су снегови из минулих година!" А енглески песник лорд Тенисон има стих: „After many a summer dies the swan — не доста лета, умреће лабуд..." Све је противно." Кад ми-

9

„Научи човек читати, за своју невољу, и онда, као махнит, чита свашта. Читала сам и Аузонија, писца трећега века, уосталом прилично досадног писца. Много шта сам научила од њега, али једно ми је остало: његова молитва свакога јутра да има мирне енергије." И проф. Бешић има мирне енергије. Сећам се, за доба окупације, пошто су га Немци пустили из апсане, најзад нашла сам да га посетим, и посматрала мир, тај енергични мир човека који је сав поцрнео био од осмомесечнога апса, и који је радио у породици, кући препуној брига од пода до таванице. Стишао би он, проф. Бешић, мене, која немам ниједну мирну енергију, којој Аузоније није могао да помогне... Познајем још једну личност, мирну, врло мирну, али, за разлику од проф. Бешића, страховито мирну..."

„Нисам писац преводилац. Сада сам рецензент на преводе великих песника, авај, преводе у стиховима на наш језик најсавршенијих стихотвораца. Ту су радости ретке. Читате, читате превод, и онда не можете више, и окренете оригинал, и гутате као жедан човек свежу воду. И, што би рекао енглески песник Вилијем Блејк: …you kiss the joy in flight — пољубите још брзо радост која бежи, и вратите се на превод. Рекао ми је једаред проф. Бешић: Све се може превести. Па где је, и ко је тај који може. И питам се, ево, на завршетку, да ли бих смела замолити проф. Бешића за једну анализу над одломком некога превођеног текста који долази од великога песника. Пре но што буде касно, пре но што сасвим овлада пракса да се нижу стихови у којима нема живога гласа великога песника — пре тога да проф. Бешић учини нашој преводној књижевности услугу и покаже језичке и стилистичке норме и методе.

И. С.